

Sources • Джерела

БЕН ЯКОВ (КАЛМЕН ЗІНГМАН) Еденія: У місті майбутнього.
Харків: Їдиш, 1918.

[Переклад із мови їдиш
Тетяни Батанової та Наталії Риндюк,
передмова
Йоханана Петровського-Штерна]

1918 р. в Харкові ще не було тієї велетенської будівлі Держпрому й тих численних конструктивістських споруд, що в середині 1920-х рр. приголомшили їдишських літераторів, які нещодавно прибули до міста. Тут ще не виникли єврейські культурні інституції – і, звичайно, ще не постали нові форми українсько-єврейської культурної співпраці, що з'являться разом із численними літературно-художніми угрупованнями тільки на початку 1920-х рр. Проте маловідомий письменник Калмен Зінгман передбачив і описав саме українсько-єврейський технократичний Харків, зробивши його центром своєї дивовижної утопії, котру він красномовно назвав Еденією, тобто райським садом¹.

Ми не дуже багато знаємо про Зінгмана, авантюриста-видавця й книго-торговця, який народився в Ковно 1889 р., надрукував декілька віршів їдишем і приїхав до Харкова під час Першої світової війни з переселенцями з півночі смуги осілості. Зінгман торгував текстилем, відкрив, уже після падіння царату, їдишську типографію, де видавав газету «Der yiddisher komunist», надрукував декілька малопомітних п'єс і віршів, поїхав до Німеччини, де також заснував типографію, видав свій епігонський напівавтобіографічний роман (як він сам його називав), через Литву повернувся на схід і переїхав до СРСР, де 1929 р. несподівано помер у Криму.

Сучасному читачеві Зінгмана відкрив мій колега з Нью-Йоркського університету Геннадій Естрайх, який присвятив цьому забутому їдишистському літератору декілька публікацій². Проте Зінгман заслуговує більшого – і саме ця перша його публікація українською в «Judaica Ukrainica» у блискучому перекладі

¹ Див.: Ben-Ya'akov (Kalman Zingman), *Ba-'ir he-'atid "Edenyah" / In der tsukunft-shtot Edenia* (Tel Aviv: Eked, 1996).

² Gennady Estraiikh, *In Harness: Yiddish Writers' Romance with Communism* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2005); Gennady Estraiikh, "Utopias and Cities of Kalman Zingman, an Up-rooted Yiddishist Dreamer," *East European Jewish Affairs* 36, no. 1 (2006): 31–42; Gennady Estraiikh, "Zingman, Kalmen," in *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, ed. by Gershon David Hundert (New Haven: Yale University Press, 2007), 2: 2024–2125.

молодих українських фахівчинь відкріє нам непересічну уяву цього автора, котрий вигадав утопічний Харків середини сорокових років ХХ ст. Дія в «Еденії» відбувається за 25 років після того, як Зінгман закінчив свій невеличкий напівобірваний роман, і за 15 після його смерті.

Утопія – пророцький жанр, який фокусується на тому, чого немає в реальній дійсності і що має бути, і, як будь-яке пророцтво, він відштовхується від інших пророцтв, із котрими не погоджується та вступає в суперечку. Власне кажучи, ми зрозуміємо, що нам пророчить Зінгман, якщо порівняємо його утопію з найвпливовішою – а сьогодні вже й напівзабутою – утопією початку століття, яку 1903 р. оприлюднив сам Теодор Герцль³.

Герцлівська книжка (також невеличкий роман) називалася «Altneuland» («Стара нова земля»). У ній Герцль зобразив Палестину на початку 1920-х рр. – за 19 років після того, як сам він помер, і за 20 років від часу, котрий визначено в романі як «віденський реальний». Герцлівська утопія заперечує ідею діаспорного існування євреїв. Вони воліють мешкати насамперед у Палестині, в її оновленому, технічно й соціально розвиненому суспільстві, де розмовляють усіма європейськими мовами, – і, звичайно, також івритом. В уявній Палестині 1923 р. будують нові могутні порти, що конкурують із єгипетськими, там їздять із кінця в кінець країни потягом, бо залізниці зв'язують усі міста й поселення; там навчають за системою англійських приватних шкіл і розмовляють усіма мовами, а їдиш не відіграє майже жодної ролі. Цей космополітичний Новий Ізраїль – взірць європейського лібералізму, світськості, профспілкового руху. За Герцлем, майбутнє єврейського народу – саме там, у Палестині, бо євреї світу все більше переконуються, що в діаспорі майбутнього для них немає.

Саме майбутнє діаспори турбує Зінгмана, для якого народна культурна автономія з її розвиненими інститутами взаємодопомоги є основою майбутнього суспільства. Це суспільство для нього – «новий лад» і «наша прекрасна сучасність». У ній головне зазвичай – їдишська (тобто діаспорна) культура й соціалістична утопія, котра на цій пролетарській культурі базується. Головні харківські вулиці названо іменами великих єврейських письменників – за десять років до того, як їх канонізує радянська влада (Менделе, Перец, Шолом-Алейхем). Їдиш – це не тільки мова харківського єврейського театру й газет, мова робітників та інтелігенції в Україні, це також нова мова євреїв у Землі Ізраїлю, де вона вступає в очевидну суперечку з офіційною мовою – івритом, де до неї ставляться зневажливо, але терпимо, і де вона поступово перемагає. Їдиш, натурально, – мова робітничого класу Палестини, і хоча в провідних університетах, названих на честь налаштованих по-сіоністському Марморекка й Вольфсона, викладають івритом (так, як це буде зроблено після 1925 р. у хайфському Техніоні та Єврейському університеті в Єрусалимі), їдишистський університет, названий на честь видатного російського й американського соціаліста-їдишиста Житловського, –

³ Theodor Herzl, *Altneuland: Roman* (Leipzig: Hermann Nachfolger, 1903).

і сильніший, і цікавіший, і перспективніший. Уявляю собі, як Герцль перевертається в труні, ознайомлюючись з утопією Зінгмана.

Звичайно, як і автори усіх інших утопій, Зінгман оспівує величезну роль технічного прогресу. Його небачені ліфти, нечувані автотелефони, система автозамовлень і карток соціального забезпечення випереджають свій час на багато років. Проте і тут Зінгман іде у своїй уяві далі, ніж Герцль, оскільки серед наукових відкриттів головне в нього – сироватка, що дає змогу воскрешати мертвих. Не в Палестині, звичайно, а саме в діаспорному Харкові «мертвые да воскреснут» – принаймні це міфологічне *mekhaye ha-metim* (воскресіння з мертвих) стає нормою повсякденного харківського життя. Це відкриття – триумф діаспори. Біблійний міф утілюється передусім для українського єврея, а не палестинського, котрий, за словами Зінгмана, як і в минулому, стогне під гнітом Талмуду й капіталістичної економіки.

Але чим ця ідеологічно забарвлена утопія цікава сучасному читачеві? Саме тим, як Зінгман, чистокровний литвак, малює українсько-єврейські стосунки. Нічого подібного ми не знаходимо в жодного з їдишистських радянських класиків: ні в Давида Бергельсона, ні в Дер Ністера, ні в Лейба Квітка. Зінгман захоплений не тільки розквітом єврейської культури в Україні, а й національно-культурним відродженням українського народу. Його уявний харківський пам'ятник Шевченку (в дійсності на той момент іще не збудований і навіть не запланований) – свідчення нечуваної єврейської симпатії до українського класика, ознака глибокого розуміння, чим був і є для українського народу Тарас Шевченко, ще не оголошений пророком класової боротьби й національного визволення. Це неабияке українсько-єврейське порозуміння відбувається на тлі глибокої соціальної трансформації, базованій на українсько-єврейській взаємодопомозі. Громада для Зінгмана – це українці та євреї, які не знають, що таке етнічні кордони. Ця єдність двох народів (зверніть увагу: не російського й українського, а саме українського та єврейського!) сягає Землі Обітованої: автор зазначає, що емігранти з України йдуть у Палестині до їдишських шкіл, а емігранти з Польщі й Литви – до івритських. Так що цілком логічно, що український переклад Енеїди виявляється першим перекладом слов'янською мовою.

У короткому романі Зінгмана діє його альтер его, голова Всесвітньої статистичної комісії Кіндішман, у якому можна впізнати риси також засновників єврейської наукової статистики Альфреда Носсіга та Якова Лещинського. Інші імена, що з'являються в романі, – наприклад, Марморек чи Житловський, – належать реальним діячам різних єврейських політичних рухів. Проте майже кожне ім'я в тексті Зінгмана балансує на межі реального й вигаданого. Його реальні композитори й літератори, наприклад, Шолем Аш, з'являються серед напіввигаданих імен, які, можливо, впізнавалися в 1918 р. й, імовірно, належали добрим харківським знайомим автора. Проте вони зникли на тлі неабиякого розквіту єврейської культури 1920-х рр. і розчинилися в культурному шарі. Головне для нас – єврейське звучання цих імен, їхній вплив на формування нової

Бен Яков (Калмен Зінгман)

міської сучасної культури та їхня спорідненість із навколишнім українським середовищем. Одним словом – картина нового Харкова, де українське та єврейське співіснують у шатах утопічного соціалізму з його рівним розподілом продуктів виробництва й етнокультурним рівноправ'ям. Нам залишається тільки здогадуватися, чому литвак Зінгман вирішив вигадати Україну, де втілюється єврейська соціалістична їдишистська утопія – не Литву, не Польщу й не Росію. І чому його головний герой, віднайшовши своє давнє кохання, несподівано помирає в Харкові. І, звичайно, чому не спрацювала сироватка.

I

У найбільшому, найкращому в Еденії готелі «Вільний народ» сидів у своєму номері на двадцять другому поверсі молодявий чоловік середнього зросту, гладко виголений, з уже сивуватим волоссям, із бадьорим, упевненим поглядом. Йому можна було б дати не більше сорока років, однак насправді йому вже було за п'ятдесят.

Він сидів біля письмового столу у кріслі-гойдалці, тримаючи телефонну книгу; погортав перші сторінки, з інструкцією щодо користування телефоном, і закрив її. Підійшов до вікна, постояв хвилю, дивлячись на вулицю. На його обличчі з'явилася задоволена, дитяча усмішка. Він переживав одну зі своїх найрадісніших хвилин. На мить замислився, наче хотів згадати щось дуже важливе, раптом отямився, повернувся до письмового столу, знову взявся гортати телефонну книгу і, знайшовши того, кого шукав, не міг стримати хвилювання й вигукнув:

– Нарешті, це він, мій старий добрий Югендбойм⁴!

Він ніби намалював пальцями на столі якісь фігури й почав розмову:

– Телефонний центр?

– Так, товаришу, слухаю вас?

– Ю. М. Н. 4!

– Зараз, товаришу.

Пауза.

– Слухаю! Хто говорить?

– Товаришу Югендбойм?

– Так. Я. З ким я розмовляю?

– З вашим старим добрим товаришем і другом Залменом Кіндішманом.

Пам'ятаєте такого?

Пауза.

– Залмен? Кіндішман? Справді? Залмен Кіндішман, чи це можливо? Де ви?

Звідки?

– З готелю «Вільний народ» на вулиці Гоголя.

– Де? На вулиці Шолом-Алейхема?

– Так, так, вибачте, згадав назву двадцятип'ятирічної давнини.

– Дуже радий! Я йду прямо до вас, готель «Вільний народ», вулиця Шолом-Алейхема, номер 850?

– Так, здається, готель «Вільний народ», кімната 101, ліфт 7.

⁴ Югендбойм (їдиш) – букв. 'молоде дерево'.

Бен Яков (Калмен Зінгман)

– Чекайте!

– До зустрічі!

II

З радощів Залмен Кіндішман не знав, що робити. Він просто затанцював кімнатою. Його погляд спинився на *автотелефотофоні* – апараті, що заміняє колишню прислугу.

Він підійшов до апарату, поводив пальцями, натиснув одну кнопку, другу, третю, згідно з інструкцією, й одразу почувся голос:

– Що бажає товариш Кіндішман?

– Можна замовити доброго вина?

– Звичайно, якщо ви ще не вичерпали вашу винну картку.

Розмову вели через *автотелефотофон*. Залмен Кіндішман вважав, що розмовляє з адміністрацією готелю, проте він помилявся: йому відповів апарат, який умить фотографував гостя, обирав замовлене й автоматично, службовими трубами, доставляв потрібне так чітко, як раніше зробив би тільки найвідданіший слуга.

Залмен Кіндішман узявся оглядати те, що йому надіслали – два міхи вина; прочитав напис із незрозумілого йому електричного вогника, який висвітився на віконці доставки: «Винний завод “Гефанія”⁵», – і трохи нижче: «Виноград із виноградників єврейських громад України й Молдавії».

Він не встиг прочитати електричний напис над другим міхом, як хтось постукав у двері.

– Заходьте.

Двері відчинились, і перед ним постав чоловік трохи вище середнього зросту, із сивувато-чорнявою борідкою, розумним симпатичним обличчям, в окулярах; він постояв хвилику, роздивився, протер окуляри. Кіндішман підійшов до нього, вони обійнялися, по-братньому поцілувалися й сіли на широке м'яке крісло, де до того гойдався Кіндішман.

Сповнена радістю, нетривала пауза.

– Ну, як справи?

– А в тебе як?

– Ось бачиш: поїздив, помандрував великим світом, побував у Африці, Америці, Японії, Китаї, Аргентині, Бразилії й Палестині.

– І там був? Ну, як там, у нашій землі? У Палестині?

– Там – як і скрізь: є багатії, і є бідняки.

– Як? – не стримався Югендбойм. – У вас, тобто в нас, у Палестині, ще не введено новий лад?

– На жаль, ні. А тому там нерідко вдаються до революцій, повстань, страйків. Я там жив декілька останніх років, родина моя ще й досі там, у Нордії – не-

⁵ Гефанія (з іврити) – виноградник Бога.

великому провінційному місті з приблизно 16 тисячами єврейських мешканців і 30 тисячами арабів.

— І як вам живеться з ними, з арабами?

— Нормально живеться. Розкажи краще, що нового у вас. Не можу повірити, друже, що нам таки судилося знову зустрітися!

— Ах, чого я тільки не робив, щоб дізнатися твою адресу! Я посилав листи до всіляких редакцій, а ти просто зник — жодної відповіді. Лишень, дякувати Богові, ти живий. Як твоя дружина, діти?

— Дружина, дякую, здорова. Ми з тобою давно не спілкувалися. Пам'ятаєш, як тільки починалося переселення в Палестину, вона наполягала, щоб ми також поїхали. Зараз вона там директор Центральної робітничої бібліотеки імені Моріса Розенфельда. А мого сина ти пам'ятаєш? Малий Шлоймеле — ти ще любив слухати його дитячі пісеньки — він зараз приват-доцент в Університеті Житловського — це вища школа з філософії та економіки. До того ж він головний редактор їдишського літературно-мистецького щомісячника «Слово і думка».

— Невже там їдиш — мова думки, як і в нас, і так само поширений, як у нас?

— Так, ще й досі весь робітничий і простий люд розмовляє їдишем, проте доходить до багатьох конфліктів на цьому ґрунті. Зайдеш, наприклад, на пошту чи на вокзал, їдишем попросиш квиток, а касир скривить міну і не відповість. Але щодалі — все завзятіше стає боротьба, люди успішно створюють — їдишські, а не івритські — дитячі садки, школи й навіть університети.

— Чудові подробиці! — відгукнувся Югендбойм. — Ну, а твій син, певно, один із борців.

— Розумієш, Університет Житловського, де всі лекції їдишем, незважаючи на те, що тамтешня громада не дає жодних коштів, все ж таки краще й сучасніше обладнаний, ніж їхні івритські університети Марморекка та Вольфсона⁶. Головним чином до нового університету Житловського йдуть новоприбулі з України, Молдавії, Грузії, Дагестанської та Донської республік; а інші, з Литви, Польщі й Галичини, вчаться в державних школах та університетах.

— Студенти мого сина стільки цікавого понарозказували про ваше життя, — продовжив Кіндішман, — що я не міг всидіти й дня, мусив приїхати й побачити, як там — на вулицях, у місті, де ще двадцять п'ять років тому не розуміли нашої мови, сміялися й кепкували з нас, і ось я сюди приїхав.

III

Залмен відкрив вино, наповнив келихи, і вони випили за минулі молоді роки, за майбутнє й теперішнє.

⁶ Маються на увазі Єврейський університет у Єрусалимі, для створення бібліотеки якого Давид Вольфсон (1856—1914) заповів велику частину свого спадку, а також створюваний тоді Технікум (пізніше — Техніон), розробляти котрий запрошували Оскара Марморекка, архітектора й сіоніста.

— Я очолюю Всесвітню статистичну комісію, — знову почав Кіндішман, — а отже, досліджую зростання й поступ євреїв закордоння, які живуть в Україні, Молдавії, Грузії й Дагестанській Республіці. До речі, оскільки я добре обізнаний із загальним становищем євреїв у світі, ми можемо також випити за нашу прекрасну сучасність. Візьмімо Об'єднані Штати Німеччини, Румунії, Англо-Саксонії й Америку: наскільки тепер євреїству там добре живеться — а колись євреї вимушені були емігрувати. Єврейські національні зібрання працюють там так старанно, що навіть палестинський Великий кнесет міг би брати з них приклад.

— А в нас? — перебив його Югендбойм. — Ось зараз наш Сейм затвердив законопроект про захист літніх людей. Тобто кожен, хто досягає 55 років, отримує від громади постійну *прожиткову картку* й водночас звільняється від обов'язку працювати, покладеного на кожного громадянина з 18 років.

Постійна прожиткова картка дає право вільно подорожувати й користуватися всіма винаходами, що з'явилися за останній час. Земний рай відкривається перед людиною тоді, коли вона присвячує все своє життя людству, а фізичні сили вже починають покидати її — саме тоді суспільство винагороджує людину за її багаторічні старання.

Вони так і сиділи, а Югендбойм все розповідав і розповідав.

Кіндішман сп'янів, йому крутилася голова, та не від випитого вина, а від усього, що йому розповів Югендбойм. Він пригадав, як якось давно вони обидва не раз ночували у великому міському саду, на лавці, десь далеко-далеко, осторонь, щоб ніхто не помітив — тому що їх, як євреїв, не пускали до жодного готелю.

— Так, я пам'ятаю, — відповів Югендбойм на спогади Кіндішмана, — а тому я б запропонував, оскільки ти затримаєшся в нас ненадовго — ходімо, я покажу тобі місто, побачиш Зелений сад, Площу Свободи, про які я тобі розповідав.

— Ходімо, друже! — скінчив розмову Югендбойм, підводячись із місця.

Кіндішман також підвівся.

— Так, ходім, — із задоволенням погодився він, і обидва приятелі вийшли з кімнати.

IV

Спустившись сьомим ліфтом із двадцять другого поверха, приятелі зупинилися.

— Скоро, — пояснив Югендбойм, — сюди прибуде *аеропотяг*, і ми поїдемо до Зеленого саду.

— Як ти кажеш? — зацікавившись новою назвою, спитав Кіндішман.

— До Зеленого саду — найновішої частини міста, де свого часу були поля, ліси, болота і ями. Пам'ятаєш? Від єврейського кладовища й далі.

— Ну, і що? Там зараз найкрасивіша частина міста? Гарненьке ж місце вибрали — поряд із мертвими! — іронічно посміхнувся Кіндішман.

— Заспокойся, друже, ніяких місць для мертвих у нас уже давно не існує.

— То де ж ви ховаєте покійників — чи, може, у вас уже винайдено засіб проти ангела смерті?

— Не смійся, друже, вже декілька років наш Медичний інститут проводить досліди на кроликах і всіляких інших тваринах: так, шойно померлим або ж убитим роблять ін'єкції певної сироватки — від неї вони оживають. Професор Рабинович, директор інституту, пише в журналі «Здоров'я», що, цілком ймовірно, вже скоро ми зможемо, коли у старої людини добігатимуть роки, дати їй штучну нову душу, і вона далі житиме. Але поки що це лише медичні експерименти. Однак ти ж запитав, де ми ховаємо покійників? Я тобі відповім, що коли ми будемо в Зеленому саду, ти побачиш гарний сорокаповерховий будинок, крематорій: там спалюють тіла покійників, а попіл кожного перебуває у спеціальній скриньці під певним номером. До того ж у нас рідко трапляються смерті серед молоді. Життя настільки добре влаштоване, що вмирати — вмирають від старості, але не від нещасних випадків, як бувало раніше. Старше покоління вмирає. Уже двадцять один рік не відбувається жодних війн — саме слово «війна» молодь знає лише зі шкільної історії. У старших класах важливе місце посідає предмет «Охорона здоров'я»: і хлопцям, і дівчатам розказують про статеве життя, не так, як у наші часи, коли молодь, перш ніж одружуватися, проходила усі життєві трясовини; тепер і не знають, що воно таке — життєва трясовина. У школі дівчина вивчає разом із природознавством, історією й літературою також кулінарне мистецтво, науку про статеве життя й виховання. Бачив би ти наших молодих матерів! А наші діти зовсім не такі, як раніше, коли пізнавали життя, його інтимний бік, через порнографічні романи, читані тишком-нишком.

— Знаєш, друже, — перебив його Кіндішман, — навіщо нам тут стояти й чекати на *аеропотяг*, в якому дорогою до Зеленого саду ми бачитимемо лише повітря — давай краще підемо пішки, якщо це не задалеко.

— Це неблизько, — відповів Югендбойм, — однак твоя правда, тобі буде набагато цікавіше йти пішки: побачиш, що зробила громада протягом останніх 25 років.

— Яка така громада? Невже тільки єврейська громада збудувала це все — а де ж тоді самоврядні органи решти народів? — спитав Кіндішман.

— Під словом «громада» я й маю на увазі народні самоврядування. Тут у нас таке спокійне, таке безконфліктне життя, що не можна вирізнити й відділити, скажімо, єврейську громаду від, так би мовити, української — панівної. Кожна народна громада має право підготувати законопроект щодо поліпшення міста. Коли його ухвалено у власній раді, проект передають до центральної міської ради, а вона ставить його на голосування перед депутатами всіх народів міста. І якщо більшістю голосів проект ухвалено, його одразу ж упроваджують у життя.

— То ми йдемо пішки? — знову звернувся до свого друга Кіндішман.

— Про мене, будь ласка. Якраз дорогою я матиму змогу показати тобі багато того, що було зроблено завдяки ініціативі нашої єврейської громади.

V

Вони ще не дійшли й до рогу, лише потрапили до «садового куточка» (сквера з тих, що були на кожній вулиці), а по-дитячому допитливий погляд Кіндішмана спинявся на всьому побаченому. Спершу він підійшов до пам'ятника Шолом-Алейхему. У маленькому порослому квітами й зеленню садочку, праворуч у центрі, стояла висічена з мармуру фігура Шолом-Алейхема. Перш ніж Кіндішман наблизився, йому здалося, що він бачить живого письменника, якого давним-давно, в дитячі роки, слухав у театрі свого міста в Литві. Цей образ був таким живим! Стоячи поруч, він помітив, що крім немовби живого портрета внизу багато барельєфів. Один зліва називався «Біржа в Мазепівці», там – група єврейських маклерів біля кафе, торгують, вештаються, а найвиразніша серед них постать Менахема Мендла зі складеним суботнім капелюхом, чорною цапиною борідкою, з палицею: стоїть мов зігнутий великий палець. На Кіндішмана це справило сильне враження, йому здалося, наче він повернувся в часи війни, на одну з найжвавіших тоді бірж, коли ще жили ті, біля чийого пам'ятника він зараз стоїть.

Зліва – ще один барельєф, то була на рідкість пишна композиція. Посередині поля стоїть візок, купують молоко, бідна шкапа, на возі напхом напхано – вся родина з купою бебехів. І постаті такі виразні, що бачиш там Хаву, Годл, Шпринцу. А поруч із кожною донькою – її суджений: тут і Хвелько, і Перчик. Знизу – напис: «Тев'є з родиною їде до Землі Ізраїлевої». А ще виразніший третій, позолочений барельєф «Єврейські діти»: там одразу впізнаєш Йоселе-Солов'я, Бузю, Переле, Дворку, Мотла – сина Пейсі-кантора, Фішеля – сина різника, Геця-незграбу та Беню – сина Меєра Полкового. А в тій групі дітей – кожен зі своєю усмішкою, зі своїм виразом обличчя; внизу блукають на зеленій луці єврейський кінь Мафусаїл, песик Рябчик і телятко Мені.

Кіндішман не міг досхочу надивитися на барельєфи, де майже вся творчість Шолом-Алейхема була висічена в камені.

VI

Вони сіли на лавку неподалік. Фонтан посеред садка безперестанку розприскував свіжу, кришталево чисту воду. Попри спекотний день свята *Лаг Бейомер*⁷ повітря було прохолодним, адже його освіжала вода, що плескала з фонтану.

– Бачиш цей фонтан? – звернувся Югендбойм до друга. – Ось це також ініціатива одного із членів ради нашої громади – доктора Лазаря Денкмана, здібного молодого інженера, котрий закінчив наш політехнікум кілька років тому.

⁷ Лаг Бейомер (івритом – Лаг-ба-Омер) – свято, що справляють на 33-й день Омера, відліку днів від Песаха до свята Шавуот. Згідно з традицією, в цей день припинилася страшна епідемія, що забрала життя 24 тисяч учнів раббі Аківи. У пам'ять про повстання Бар-Кохби, в якому учні рабі Аківи брали участь, у свято діти традиційно грають з луком і стрілами. Увечері запалюють багаття, танцюють і співають пісень.

— Ну, і що тут аж такого винахідливого? — захотів дізнатися Кіндішман.

— Фонтан, — відповів йому Югендбойм, — звісно, ні для кого не новина, бо й раніше фонтани були в багатих маєтках. Винаходом є *охолоджувальний газ*. Влітку й взимку працює *регулятор*. Влітку вода холодна й випускається холодний газ. Взимку — точнісінько навпаки: вода тепла і, головне, газ теплий, а тому температура повітря регулюється на стільки сажнів, скільки від одного квартала до іншого. Якби ти побував у нашому місті взимку, ти б, напевно, здивувався. Тут не побачиш, як раніше, хутряного й теплого одягу — зовсім ні, те саме легке літнє вбрання, неприродно зелене трава, живі квіти, а птаство на деревах у лісі неподалік міста зовсім не відлітає, як раніше, до теплих країв. От усе це винайшов двадцятивосьмирічний юнак, який ходив до нашого дитсадка, потім до нашої громадської школи, пізніше — до вищої школи. А вже як він став студентом, його геніальні здібності стали в пригоді, і за декілька років, коли проходили вибори до ради єврейської громади, він пройшов як кандидат від *Земельної*.

— Як ти сказав? — спинив його питанням Кіндішман. — За списками «Земельної»? А що це?

— Я тобі поясню. У нас було введено *єдину систему*: стали недійсними «гроші», як їх раніше називали, а також втратили силу всі партії: соціалістична, радикальна та інші. Певний час іще тримались анархісти, однак виникли, тобто виокремилися, дві фракції: Небесна й Земельна. Представники Небесної пропонують відмовитися від усіх мирських насолод і життєвих задовольень; для них існує тільки вищий світ, кращий, як вони кажуть. Ось це і є Небесна фракція, цілком відірвана від життя. У них дуже мало прихильників, у кожному місті знайдуться лише лічені люди. Вони схожі на стародавніх грецьких аскетів або ж на справжніх «святих» ченців, які були колись в Росії за царських часів. Друга фракція, Земельна, каже: треба збагачувати й поліпшувати життя, бо небесне життя має бути на землі. Ця фракція має багато прихильників. У неї підтримка інтелігенції, академічної спільноти й також усієї робітничої народної армії.

VII

Годинник на вежі на розі вулиці вибив дванадцятю. Югендбойм підвівся зі свого місця.

— Ходімо, нам треба ще багато побачити. Якщо ж ми сідатимемо в кожному садку, то минуть місяці, поки я покажу тобі тільки найцікавіше.

— Твоя правда, — погодився Кіндішман, теж підвівся, і вони пішли праворуч, до тої частини садка, де виднілася гарна невеличка споруда, пофарбована олійною фарбою. Вони підійшли ближче, Залмен спинився, роздивився та прочитав напис угорі: «Газетний і книжковий кіоск єврейської громади».

З кіоска визирнув чорнобородий молодик років тридцяти та звернувся до них:

— Товариші, що я можу вам запропонувати? Ранкову газету, тижневик або ж місячник «Громада» — шойно вийшов друком 275-й номер?

Кіндішман попросив останні номери всіх видань і, забувши, що тут не платять грошей за отримане, засунув руку в кишеню, та Югендбойм йому нагадав:

— Вже чимало років, як у нас немає ніяких грошей. Крім того, вони втратили будь-яку притягальну силу, що мали за старих часів, коли люди були такими дикунами, що заради грошей різали одне одного.

— Якщо тобі не важко, друже, то розкажи мені, коли і як зникли гроші, адже у нас ще й досі не можуть їх позбутися.

— Ходімо, я тобі розкажу.

Вони вийшли із садка, пішли праворуч вулицею, що межувала з вулицею Менделе, але не з боку садка, а з іншого. Югендбойм повів свого друга до тротуару й почав розповідати.

— Після великої державної кризи в 1925 році та довгої боротьби й кровопролиття ми отримали «союзн систему», або, як ще тоді казали, «соціальний лад». Це значить, що кожний член громади має присвячувати свою працю громаді, самоуправлінню, кожний відповідно до своєї національної належності. Тому кожен одержує від громади першого числа місяця свою прожиткову картку, за котрою отримує все, що потрібно йому та його родині, все, що потрібно йому як людині й громадянину. Жодного приватного бізнесу, як це було за минулих часів, не існує, тому не зустрінеш тут жодного відкритого магазину, крамниці, базару з їхніми галасом, метушенею та іншим. Місто поділено на райони, квартали, і в центральних міських сховищах, які розташовані в Ділових кварталах, знайдеться все, що тобі потрібно. Тому мусить кожен працювати, щоб громада отримала все необхідне. Ось я, наприклад, окрім того, що очолюю Міську громадську раду свого району, обраний також видавцем освітньої секції Культур-Ліги Губернської освітньої ради. І ось як це працює. Коли автор приносить мені свою працю для друку, спочатку повинен я доправити її до Академії культури, до відділу критики, і коли комісія з критики поставить свою печатку про узгодження — що це художній твір або науковий, тоді одержую я підтвердження-талон на отримання з міського складу потрібної кількості паперу, та від комісії з друку — талон на відповідальну багатогодинну працю, котра потрібна в міській народній друкарні, де є шрифти та працюють представники всіх народів, що населяють місто. Коли твір з'явиться з друку, потрібно також ці видрукувані екземпляри відіслати до Комісаріату з освіти громади, а він уже все надсилає до всіх бібліотек і книжкових відділів, зареєстрованих у Раді з освіти.

Видавець і книжковий адміністратор після 10 років сумлінної й відданої праці отримують звання *доброто громадянина*. Це дає їм право на карту з півторачним тарифом на все. Автор — якщо він зареєстрований у «Лізі безсмертних», членами якої є ті, кого вважають особливими, справді талановитими від Бога поетами, художниками, музикантами і так далі, — тоді він отримує спеціальне обслуговування, його посилають державним коштом до найбагатших і найкрасивіших міст світу, він отримує вільну *всесвітню карту*. Відповідно до міжнародних домовленостей, ця карта надає змогу вільно подорожувати та все отримувати коштом власної країни, незалежно від віку власника.

VIII

— Чому тут не видно жодного відчиненого магазину? — запитав його Кіндішман. — Ми йдемо та йдемо, і всі будинки зачинені. Складається таке враження, ніби в Еденії є якась таємниця. Поясни мені, друже.

— Усе просто. Зараз ми перебуваємо у Кварталі культури — твій готель стоїть на вулиці Шолом-Алейхема, що належить саме до цього кварталу. Розумієш, мій любий друже, роки тому старе місто перебудували й наново перепланували за кварталами: Квартал фабрик, Споживацько-комерційний квартал і Квартал культури. У ньому розташовані редакції газет і журналів, університети та школи.

Тим часом вони дісталися до рога, і Залмен зацікавився маленькою спорудою. Там уже не було видно жодної людини, а з усіх боків споруду вкривали афіші — червоні, сині, зелені й білі. Друзі наблизились, і Югендбойм пояснив.

— То все афішний кіоск єврейської громади.

— Розумієш, друже, — пояснював він далі, — у кожній національній громаді є свої кіоски. Зараз вулиці перебудовані — вони паралельні — й з обох боків починаються та закінчуються двома кіосками з газетами й оголошеннями.

Залмен почав читати зелену афішу, що привернула його увагу своїм художнім оформленням:

Сьогодні о 6:15 вечора в Першому єврейському будинку опери на вулиці Переца буде представлено оперу «Трон Соломона» за участі баритона Штімана та юної примадонни Хани Віленгоф. Балет під керівництвом директора нововідкритої балетної школи тов. Лайхтфіса. Художні декорації — художник Фарбтон, музика — композитор Нахтігаль.

Закінчивши читати афішу — перейшов до другої:

У Малому художньо-драматичному театрі на вулиці Менделе відбудеться 57-й показ трагедії «1905 рік» знаного драматурга А. Фельдмана. Роль молодого єврея виконає трагік Нахтшотн.

Початок о 6:45.

Запрошуємо також на постановку останнього твору А. Фельдмана «Вигнання євреїв із Литви». Про день постановки буде повідомлено пізніше.

IX

— Ах, яке же ти допитливе дитя, — з усмішкою промовив Югендбойм своєму другу. — Ходімо вже, ходімо, в Зеленому саду також є афіші.

— Веди, — погодився Кіндішман, і разом зі своїм супутником повернув ліворуч. Так вони потрапили на одну із центральних житлових вулиць — вулицю Шевченка.

На хвилинку Залмен Кіндішман задумався. Повз нього, наче привиди, пролітали туди й назад три- й чотириповерхові автобуси, машини, трамваї, праворуч і ліворуч — дві яскраві алеї, обабіч — високі сосни, з такими довги-

Бен Яков (Калмен Зінгман)

ми гілками, що їм важко було тягнутися за сонячними променями, яким хотілося прорватися й також знайти місце на піщаному ґрунті між алей. На рядах лавок сиділо багато людей, одягнених у жовто-білі літні костюми. Обличчя усміхнені.

Кіндішман занадто наблизився до наріжного садка, і мимоволі погляд його зупинився на бронзовій меморіальній дошці, присвяченій Шевченкові. Золотими літерами було написано:

Пророк України,
Тарас Шевченко.

Народився
25 лютого 1814 р.

Помер
26 лютого 1861 р.⁸

Друзі перейшли вулицю й попрямували алеєю. Югендбойм вказав на невелику непоказну будову, що примостилася на жвавій вулиці.

Югендбойм натиснув кнопку «Н» на будиночку, відчинилися дверцята; друзі зайшли та сіли в зручне крісло і, високо піднявшись, непомітно спустилися на початку алеї. Югендбойм натиснув на кнопку знову, і автоматичне крісло повернулося на своє місце.

Вони вместилися на лавці. Кіндішман витягнув свій пакунок газет, спочатку взявся до читання щоденного листка, і знову його увагу привернули оголошення — вся решта преси немов завмерла. За винятком формату, щоденні листки важко було відрізнити від місячних журналів — майже той самий зміст, жодних особливих, несподіваних новин не було. Та ніхто їх і не очікував. Щоденні газети були радше інформативними путівниками для громадян у їхньому повсякденному житті. Літературну сторінку представляли фейлетони, що нагадували про велику російську та всесвітню революції, про Світову війну, про тодішню політичну ситуацію, розповідали про євреїв у різних країнах. Після анонсів це займало найбільше місця.

Х

Сидячи так і читаючи газету, Кіндішман почув гудіння аеропотягу, що наближався до них. Його називали «Крилоголовом», і найбільшим, і найпотужнішим. І ось цей корабель-птах із гудінням приземлився неподалік від них, на розі алеї.

Довкола було повно чоловіків, жінок і дітей. В аеропотяга відчинилися двері. Крізь них пройшли й наші супутники Кіндішман і Югендбойм. В аеропотязі, що вмів до 100 людей, вони сіли на м'які плюшеві сидіння. Обидва друга не встигли обмінятися жодним словом, як інструктор промовив:

— Зелений сад, Площа Свободи, стоянка 3 хвилини.

⁸ Дати подано за старим стилем.

Разом із рештою пасажирів друзі вийшли й потрапили на широку, простору, обсажену зеленню площу, що була розташована посередині вулиць Зеленого саду – вони були на Площі Свободи.

Площа Свободи, велика, чотирикутна, з усіх боків була вбрана трибунами. Під кожною трибуною були встановлені світильники денного світла – електричні лампи, що згладжують нічну темряву.

Поміж усіх трибун була одна центральна – сцена. На ній у свята, коли як вдень, так і вночі відбувалися великі народні видовища під відкритим небом, могли розміститися до п'ятисот людей. Тут показували переважно театральні вистави, котрі оформлювали так, як це уявляв режисер: ліс, ріка і тому подібне. Використовували й електричні мотори, розташовані в підземних сховищах під Площею Свободи. Великі масові вистави просто неба були найпопулярнішим видовищем в Еденії.

Залмен Кіндішман був зачарований величною та прекрасною статуєю Свободи, яка стояла в самому центрі площі й була видна з усіх боків. Це було одне з творінь генія найвідомішого скульптора Марка Кріценштейна. Статуя Свободи була втіленням народності:

Юна дівчина, з полум'яним поглядом і розпущеним волоссям, наступає ногами на змію, що обвиває їй. В одній руці дівчина тримає криваво-червоний прапор, в іншій – чорний. З боку червоного прапора – барельєф із високими барикадами, людськими обличчями: йде битва. З іншого боку, під чорним прапором – також барельєф: жертви битви, загиблі росіянин, українець, поляк, єврей, грузин та інші, з написом: «Разом боролися – разом поховані».

Поруч зі Статуєю Свободи було найулюбленіше місце молоді, туди люди приносили квіти, і всю статую постійно вкривали вінки, так що ледь-ледь були помітні написи на барельєфах.

XI

Друзі опинились у Буфетній алеї, де злегка перекусили, та взялися далі оглядати велику, безкраю площу. Вдалині вони побачили, як прибувають школярі. До них долетів тихий спів сотень голосків чотири-п'ятирічних дітей, які сьогодні прийшли сюди справляти своє улюблене свято – Лаг Бейомер. Кіндішман і Югендбойм зайняли місця на оглядовій галереї. Натовп прибулих дітей усе більшав. Хлопчики, дівчатка, зовсім маленькі, з яскравими, сяючими обличчями, під керівництвом своїх вчительок і вчителів маршували Площею Свободи. У кожній дитини в руках був лук зі стрілами – символи теперішнього дня. На вилогах – дикі квіти, котрі діти назбирали в лісі, звідки зараз прийшли. Перша пара, що наблизилася до трибун, тримала прапор із написом⁹:

Ми танцюємо та граємо,
Ми сміємося й розважаємося.

⁹ Їдишем цей і наступні вірші римовані.

Ми – єврейські діти,
Сьогодні наше свято – Лаг Бейомер!

Музиканти Союзу середніх шкіл і дитсадків, які вже були на трибуні, заграли дитячий гімн, і діти, співаючи, маршували – з розправленими плечима, витягнутими шийками, полум'яними щічками й сяючими очима:

Літо, літо,
Йдемо ми до лісу. (2 рази)
Співають там пташки,
Пташки –
Молоді та старі. (2 рази)

Зима, зима,
Лежимо ми в снігу. (2 рази)
Сніжні кульки кидаємо ми,
Кидаємо ми –
Одну та другу. (2 рази)

Пейсах, Пейсах,
Граємо ми з горіхом¹⁰. (2 рази)
Зелені травичка,
Травичка –
Від літа вітання! (2 рази)

Сукес, Сукес,
Граємо в суці ми. (2 рази)
Вітри холодні кружляють уже,
Кружляють уже –
Мокрий дах від дощу. (2 рази)

Залмен Кіндішман сидів і прислухався до мелодійного дитячого співу. І в якусь мить захотілося йому, щоб усе життя повернулося назад, і став він дитиною. Маленьким чотирирічним хлопчиком, що разом із ними маршував і співав наївну дитячу пісеньку про літо й зиму. За цим його думки перервали барабанщики. Це означало, що першу частину співу завершено, і дітям зараз із трибун пояснять значення свята Лаг Бейомер.

Один за одним на високій трибуні вставали учні старших класів, дорослі, вчителі, і це стало завершенням другої частини. Найкращою була третя частина – знову вступили барабани. Розпочалася дитяча вистава, де близько двохсот дітей взяли участь у п'єсі «Лаг Бейомер».

Залмен Кіндішман не міг досягнути того, що бачив на власні очі. У певний момент йому здалося, що він читає фантастичний роман, бачить чудовий дитячий сон або чує казку, котру розповідають дитині на ніч. Частий дріб барабанів, що сповістив про початок нової частини програми, пробудив його від власних мрій.

¹⁰ Можливо, маються на увазі горіхи, котрі використовують для приготування харосету.

Саме тепер ішла спортивна частина, показували «Драбину Якова» — драбину з п'ятисот юнаків зі старших класів, які встали один на одного. І коли останній, п'ятисотий, уже стояв, він запустив ракети-молнії. Це й завершило виступ.

Почало сутеніти, сонце почервоніло, діти зі своїми музичними оркестрами поверталися до лісу, щоби споглядати свято на річці Україна, де спортивна спілка «Молодь» показувала свої водні гімнастичні номери. Тільки Кіндішман був уже такий втомлений від усього, що побачив, передумав, пережив, що вирішив повернутися додому, до свого номеру в готелі «Вільний народ».

Друзі дісталися до платформи аеропотягу на Площі Свободи. Вони домовилися, що вранці Кіндішман зайде до Югендбойма і познайомиться з його дочками та побачить щось цікаве.

Вони сіли в аеропотяг, повітряний корабель змахнув своїми крилами, і ніч спустилася на Еденію. Але то була ніч яскрава, небо осяювали зірки, місто — лампи денного світла. На алеях і вулицях — повно людей, молодих і старих, що вітають нічне царство, мріють, кохають. Благословення зійшло на Еденію — це Бог-творець благословив прийдешню ніч чудового блакитного літа в зеленій приголубленій і сповненій життя Еденії.

XII

Ніч минула.

Настав ранок. Небо на сході почервоніло, тут воно рожеве, наче щічки дитини, там — фіолетове. Залмен Кіндішман уже встав, він зовсім не звик довго спати. Перед умиванням він зробив шоденні гімнастичні вправи, одягнув ранкову сорочку, підійшов до вікна, що залишалось прочиненим усю ніч, бо так він спав уже багато років.

Ранкове повітря було прохолодним і свіжим. Невеличкий дощик, Божий подарунок, зволожив нічне повітря, і на кожному дереві, мов золоті сльози, лежали краплинки нічного дощу. Співоча пташка, котра проспівала в його кімнаті свою ранкову пісню шість разів, сповістила, що настала шоста година. Кіндішман стояв і дивився на мовчазну сонну вулицю. Жодних авто, аеропотягів — усе спить і бачить сни.

Залмен сьогоднішньої ночі не міг заснути. Усе побачене, Площа Свободи, пам'ятники, діти, що маршували — все це сплелося в єдину фантастичну картину й переривало його сон. Уже давно його уява й фантазія так швидко не працювали, як тієї ночі: то він у Яффо, то в Єгипті, а то в Сан-Томе й на Корсиці. Цілу ніч він перевертався з одного боку на інший і намагався заснути.

* * *

Залмен Кіндішман стояв біля вікна, його вільна ранкова сорочка коливалася від вітру, шия була відкрита. Після ранкової ванни, яку він із повним комфортом прийняв у своєму номері, почував себе добре. Він стояв нерухомо, спершись на

підвіконня й задумавшись про спекотну східну землю — край, де частина його народу живе незалежним життям, живе на своїй землі, оре свої поля, вирощує виноград на власних виноградниках. І тоді він відчув себе ще краще. Йому пригадалося місце з Талмуду, яке він колись читав у молоді роки: «...прийде час, коли Ерец-Ізраель пошириться, де євреї хочуть бути — там Ерец-Ізраель».

— Так, — погодився він із собою, — тут не Ерец-Ізраель, навіть якщо я п'ю вино з «Гефанії», вчуся своєю мовою у своїй школі, будую життя, як я це розумію, і не відчуваю тягар гніту, котрий там, у Палестині, важкими кайданами окує весь трудящий люд.

А потім він думав у рожевому ранку...

Але несподівано він побачив когось у вікні навпроти.

— Може, це сон? — Ні!

Він протер очі, торкнувся своєї сильною білою шиї — так, він не спить і бачить це насправді.

— Хто вона?

Де він бачив таке знайоме обличчя?

Вже двадцять п'ять років Кіндішман не бував в Еденії та взагалі за кордоном, але яке ж знайоме йому це обличчя!

Усі свої спогади він намагався зосередити довкола цього — хто вона? Що, як і він, просто стоїть і дивиться без перестану на його вікно. Марно шукав він і перегортав свою пам'ять, щоби пригадати, де він бачив цю людину. Марно, жодна жінка, з якою би він зустрічався у своїх мандрах і з якою був би знайомий, не була схожа на сфінкса, котрий стояв, як і він, біля прочиненого вікна в матово-блакитному ранковому вбранні. Придивляючись, Кіндішман чітко розгледів контури та лінії її обличчя й тіла. Середнього зросту, світле волосся, очі темні, карі, ніби стиглі вишні, круглі, бронзова шия. Вона мала вигляд іспанки. Кіндішману хотілося вірити, що це дочка старих маранів. Вона стоїть і дивиться, і чим довше вона дивиться, тим більше знайомою йому здається.

Врешті, де ж він її бачив?..

О сьомій почав дзвонити автотелефон. Кіндішман підійшов до апарата й замовив собі сніданок. Разом зі сніданком, який прибув на маленькій тарілці слонової кістки, лежала записка, написана на зеленому листку дерева:

Незнайомий і водночас знайомий товаришу!

Він із трепетом перечитав із початку, підійшов до вікна — фігура зникла. Кіндішман став читати далі:

Якщо я не помиляюся, Ваше прізвище Кіндішман. Ви походите з Литви. Ви той, про кого я колись давно мріяла. Якщо так, крізь вікно Ви подайте мені знак пальцями або натисніть кнопки «Н» і «Б» — я хочу Вас про дещо повідомити. Чекаю біля телефонного столика.

Ваша Немі.

Кіндішман здивовано обійшов кімнату. Роздумував: хто це може бути — Немі?

— Немі? Про мене мріяла? Чи варто все обміркувати? — він швидко натиснув кнопки «Н» і «Б». Почув чарівний мелодійний голос, такий коханий, такий знайомий, він нагадав йому юність, що давно-давно промайнула.

— Немі, хто ти?

— Я йду до тебе, — була відповідь. — Я йду.

Вона не зайшла, як прийнято, крізь двері, він лише почув гудіння, як учора від аеропотягу. Але зараз було дещо інше, наче літня пташка влетіла до його кімнати. Він із подивом дивився на неї. Вона казала, чітко вимовляючи кожне слово:

— Кіндішман. А, так! Залмен, здається. З Литви. Це ти?

— Так, я, — відповів Залмен.

Вона поцілувала його у високе відкрите чоло та промовила далі:

— Я та, до чийого вікна ти колись, дуже давно, тридцять п'ять років тому, мав звичку підходити. Ти не вимовляв моє ім'я. Я стояла біля вікна, граючи своєю довгою світлою косою, і дивилася, як ти взимку в морозну ніч блукаєш, мов нічний вартовий — туди-сюди. Електрична лампа, що була поряд із нашим домом, простягала на твоє бліде обличчя місячні снопи-промені. Я — Немі.

Кіндішман нахилив голову.

— Ти Немі зі Шкільної вулиці? Та Немі, це можливо? Ти все така ж юна! Така сліпучо гарна?!

— Так, це я.

Наблизившись, вона взяла його руку, як беруть мале дитя. Знову м'яко поглянула на нього й після хвилинної тиші щось витягнула з-за пазухи.

— Бачиш, — звернулася до нього, — ось тут, на моїх грудях, тридцять п'ять років я носила тебе. Я не вірила, що ти живий, я не зустрічала тебе, лише твою пісню, що ти колись давно співав про мене, зберігала до сьогодні. Вранці, коли я розплющую очі — то моя молитва; щоночі, коли я вкладаюся до ліжка — то моя молитва.

Вона показала йому згорнутий, глянцевий і парфумований листок паперу, а на ньому — сторінка зі старого журналу, де був надрукований один із його віршів:

...чи знає вона про якогось хлопця блідого,
Що любить її? З. Кіндіш. Я хочу померти за неї;
Чи знає вона про когось, хто ходить вулицями,
Хто закохано цілує поріг її дверей?..

* * *

— Так, я знала, — провадила вона далі, глядячи своїми тонкими ніжними пальцями його красиву, трохи завелику голову. — Так, я знала про твоє кохання й так сильно кохала тебе, що маю тобі, моя любове, відкритися. Справжнє кохання —

Бен Яков (Калмен Зінгман)

це коли згораєш на попіл, серце розривається, коли душа одна на двох — твоя й моя, і я кохала і страждала.

— Ти так і не взяла шлюб? — несподівано запитав він.

— Ні, — рішуче відповіла вона. — Я, моє кохання, лише для тебе одного берегла себе, і якби мені доля не подарувала тебе, моя любове, єдиний, хто отримав би моє кохання — чорна смерть. Моє серце сказало:

— Ти як пташка, що залишила своє гніздо: її підсадили до іншої «пари». Це здається добрим, але це не так. Вона знову своє «Я» знайде. — І ти прийшов.

Кіндішман усе сидів, як і раніше, схиливши голову до землі, і думав:

— Невже це насправді? Вона — Немі? Немі? Горда Немі?

— Так, це я! — промовила рішуче, — це я, і щоб це якось довести — на, ось тобі доказ!

Вона швидко розстігнула своє ранкове вбрання, і він побачив її повні алебастрові груди, як у вісімнадцятирічної принцеси:

— На, прочитай, що в мене на серці викарбувано!

Він не відводив очей — на самому серці був напис:

Залмен Кіндішман, 1909, Литва

Він припав до її гарячого й трепетливого серця, його голова лягла на її груди, а вона охопила її й довго-довго цілувала.

* * *

Сива голова Залмена Кіндішмана лежала на грудях Немі, вона його без упину цілувала, а він ридав, як мале дитя...

Після довгих років спокійного, здорового, нормального життя без потрясінь і особистих драм, зараз Кіндішман вибухнув риданнями, як маля, не припиняючи, плакав, цілував її шкіру, її серце, її груди, її шию, цілував і плакав...

— Чому ти плачеш? — промовила Немі після довгої тиші.

— Занадто велике це щастя, занадто пінним виявилось це вино, і я боюся, що зараз проб'є моя остання година життя, тому що мені колись сказала одна індіанська чаклунка:

«Будеш блукати світом, будеш довго й багато блукати, прийдеш до країни вічного світла, там пізнаєш справжнє щастя, що зветься “кохання”. У перший день сп'янить тебе кохання, другого дня ще більше захмілієш, третього дня будеш плакати, щастя твоє буде безмежним, день, як ніч, буде тобі щастя в її обіймах, й у цього “щастя” біляві локони та чорні, як ніч, очі. І до четвертого дня дасть вона тобі поцілунок, то буде твій поцілунок смерті, й обидва будете голі, без одягу, в обіймах, помреш від поцілунку кохання». Так мені розповідала індіанська чаклунка Сака-Сікі.

Немі раптом розірвала обійми:

— Я йду цієї ж миті... — вдягла свої крила і, як літня пташка, вилетіла крізь прочинене вікно. Долинула «хвиля» від крил, а її вже не було.

Кіндішман залишився один.

Він присів біля вікна на віденський стілець. День, галасливий день уже був у розпалі. У небі циркулювали повітряні кораблі, під ними, на землі – автобуси, автомобілі та трамваї без упину їхали один за одним. Він намагався пригадати, що з ним сталося – та абсолютно не міг цього збагнути. Можливо, це сон? Але ні! У кімнаті пахло її парфумами, свіжим ароматом дівчини, це була вона, Немі!

Але де вона зараз? Чому так швидко повернулась? І до кого вона повернулася? Спогади мучили його. Із душевних переживань його вирвав телефон, який загорівся й почав говорити:

– Товаришу Кіндішман?

– Так, хто це?

– Хана Югендбойм.

– Моя люба товаришка? Доброго ранку тобі та всім рідним.

– Доброго ранку. Чому ви досі не в нас? Вам треба поквипитись і швидше прийти! Після вашої вчорашньої розмови з батьком ми чекаємо на ваш приїзд. Ви вже йдете? Так?

– Я вже йду, моя прекрасна Хано.

Він підвівся зі стільця й вирішив піти до свого друга Югендбойма, із яким учора так чудово провів день. Тут перед Кіндішманом постало питання, чи має він розповісти про візит Немі, чи відкласти це до наступного разу.

– Наступного разу! – вирішив він для себе й пішов зі свого номера на світло, що линуло з вулиці.

XIII

– Ах, як ми раді зустрічі, – привітали Югендбоймові дочки Кіндішмана. – Ми чекали на вас цілий ранок.

Кіндішман був цього дня у веселому настрої, він розповідав їм бувальщини з палестинського життя, показував фантастичні розваги зі східних земель. Вони були в садочку. Югендбоймові дочки, вісімнадцятирічна Хана та старша Юдит, узявшись за руки й бавлячись, впали на зелену траву разом із Кіндішманом. Хана промовила:

– Товаришу Кіндішман! Зараз, лежачи на зеленій свіженькій травці, розкажіть що-небудь про вашу юність. У роки вашої юності все життя було геть іншим, і, крім того, наш батько так багато цікавого розповідав, усілякі веселі історії. Невже вам немає чого нам розповісти?

– Авжеж-авжеж! – погодилася Юдит.

Чим більше Кіндішман із тремтячим серцем розмірковував над словом «юність», тим сумнішим він ставав. Хана та Юдит першими побачили зміни, що відбувались на обличчі Кіндішмана, він ставав дедалі блідішим:

– Що з вами? – запитали обидві з жахом.

– Нічого, любі товаришки, пройдіться трохи Зеленим садом, – стиха промовив він.

Бен Яков (Калмен Зінгман)

І вони піднялися з трави, а Кіндішман залишився втомлено лежати.

— Залиште мене поки самого, — вимовив він.

Дівчата залишили його на траві та ввійшли до альтанки, хвилюючись про теперішній Кіндішманів настрій.

Вони трохи посиділи. В альтанці завжди була невеличка бібліотека «садової літератури», як її називали, що складалася з легких оповідань і поезії. Також тут був рояль, і можна було пограти найкращі музичні твори. Хана почала грати сонети Ейнгорна.

Кіндішман підвівся, до нього повернувся веселий настрій, він увійшов до альтанки, сів поруч із Юдит, слухав сонети Ейнгорна, і спокій охопив його душу.

— О, це добрий поет, — промовила Юдит, — це мій найулюбленіший поет, він ще живий?

— Так, тепер він у Палестині, зараз там ставлять його нову оперу «Литовська дочка». Слова — його, а музика — композитора Ахронсона. Мені доводилося його бачити.

— Ви знаєте все, що й молоді, — сказала Хана. — Давайте сьогодні підемо разом із гостем на лекцію професора Шварцвальда до нашого університету.

— Чію лекцію? — перепитав Кіндішман.

— Професора Шимона Шварцвальда, це наш улюблений лектор.

— У нього лекції про єврейську літературу.

— Професора Шварцвальда? Йому має бути десь років шістдесят, так?

— Так, — відповіла Хана, — ви його знаєте?

— Він один із моїх старих друзів, в інші часи, коли я зустрівся з вашим татом, я познайомився й із молодим талановитим Шварцвальдом. Про що він читає сьогодні, хтось знає?

— Чому ж ні? Сьогодні дуже цікава тема — «Великий Перец і як його сприймали сучасники».

— Так, ви знаєте, — перервав Кіндішман, — ми все ще не були біля пам'ятника Перцу. Перебуваючи в Едені вже кілька днів, я ще не був біля пам'ятника нашому найвеличнішому національному генію Іццоку Лейбушу Перцу.

За мить увійшов Югендбойм.

— Зараз, мої друзі, — звернувся він до Кіндішмана, — я вільний, і ми можемо продовжити нашу вчорашню незавершену подорож містом.

— Товариш Кіндішман хоче піти на вулицю Перца, до пам'ятника Перцу, — відповіла Хана своєму батьку.

— Це грандіозно! — відгукнувся Югендбойм, і вся невеличка родина підвелася й збиралась іти до пам'ятника Перцу.

* * *

Кіндішман стояв біля бронзової статуї. Перец мав глибокий, розумний і пророчий погляд, той самий, із яким іще багато років тому письменник передбачив усе, що тепер Кіндішман бачив на власні очі.

Він перечитав лозунг на майданчику:

Світло та знання — дух і краса,
Нічого немає вище.

І.-Л. Перец.

Кіндішман занурився в себе, постояв так якийсь час. Його друзі, Югендбойм із дочками, з цікавістю дивилися на нього.

— Про що думає мій друг? — перервав його роздуми Югендбойм.

— Так, тут є про що замислитись, — відповів той і почав їм розказувати:

— Це було дуже давно. Ось дивлюся на його заглиблений вдаль погляд, права рука його піднята над очима, і вдивляється він у далекі горизонти. Тоді він був ще живий, і запросили його до великого «столичного міста» П.¹¹ почитати свої твори. Він приїхав. У великому гарному залі читав свої хасидські історії, художні перлини, що навіть фанатики¹² в нас у палестинських школах читають і вчать зараз із дітьми. Він прочитав першу історію в переповненій залі, під час читання другої зала наполовину спорожня. На третій залишилися лише його найближчі друзі та прихильники. І він почав розповідати історію про золоте майбутнє, яке він і сучасники, що слухали його й відчували його тлумачення, зрозуміли.

— Тоді там були такі дивні люди, що слухали з його вуст читання геніальних оповідей і покинули залу, як це могло статися? — запитали, не вірячи, Югендбоймові дочки.

— На жаль, так — були такі люди, і на той момент їх була більшість.

Годинник показував першу — вже був час іти на лекцію до університету.

Хана та Юдит звернулись до Кіндішмана:

— Ходімо — ви зустрінетесь із вашим старим другом, побачите молодь, яка наповнює велику університетську залу, щоб не стільки послухати самого Переца — для цього ми вже, на жаль, запізнилися — скільки про нього. Хоча коли читають — то вже є для нас свято, і особливо коли читає наш улюблений професор Шимон Шварцвальд.

Вони ввійшли до автобуса, розсілися й поїхали до Єврейського університету в Кварталі культури.

Друзі підійшли до великої високої будівлі, зведеної з бетону й мармуру в староеврейському стилі, з двома колонами, на колонах — старовинна східна різьба з вогненними, завжди світлими літерами, щоб можна було прочитати:

Єврейський університет
Збудовано громадою

Вони зайшли до аудиторії, повної слухачів, студентів і студенток, які заповнювали велику залу зі скляним дахом і займали місця між колонами. Кіндіш-

¹¹ Санкт-Петербурга.

¹² Ідеться про прихильників івриту, що ставилися до їдишу як до жаргону.

ман почув добре відомі йому імена. Тут група студентів і студенток дискутувала про символи в Переца, там Кіндішман і Югендбойм із дочками чули розмову, котру вели позаду них.

— А я кажу, — із запалом доводила чорнява дівчина своїй подрузі, — драми Вайсенберга — як різьблені скульптури, в них немає дитячості Аша, і тому я кажу, що Аш — оповідач, художник, але ніякий не драматург, я не кажу вже про молодь: Фельдмана, Блімлінга, Лею Левинську та всю молоду школу.

— А я з цим не згодна, — відповіла їй друга. — Переваги Аша зросли, візьми почитай навіть двадцять четвертий том доктора Елісона, де він дає свій виклад «П'ятдесяти років творчості Аша». Можеш також побачити, що, хоча він не з наших хасидів, він починає, як і Шварцвальд, а закінчує тим, що після Переца саме Аш займає найвизначніше місце в літературі. Я не кажу про молодого геніального Блімлінга, про нього ми й без цього знаємо.

— Ти читала, Рут, — підбіг юнак років вісімнадцяти до чорнявої дівчинини-дискутантки, — ти читала нову поему Блімлінга у «Водоспаді»?

— Ні.

— Чудово. Приходь до мене сьогодні ввечері, будеш приємно вражена останнім номером «Водоспаду».

Здійнявся шум, усі, хто проходжувався залом, зайняли свої місця. На кафедрі піднявся чоловік середнього зросту, в золотих окулярах, із довгим волоссям, зачесаним локонами, в білому пластроні. Серед тисячної молоді аудиторії стало тихо. Почалася лекція про великого Переца — лекція професора Шварцвальда, улюбленця єврейської молоді Еденії.

* * *

Лекція скінчилася, пролунали аплодисменти, а самого Шварцвальда винесли на руках. Летіли квіти, якими студенти звикли осипати своїх улюблених викладачів. Повітря сколихнуло заклики:

— Хай живе багата й велика єврейська культура!

— Хай живе в нашій пам'яті наш національний геній Перец!

— Хай живе Шварцвальд! Ура! Ура! Ура! — скандувала вулиця, де був розташований університет.

Уже сутеніло. Друзі залишили Університетську вулицю. Тепер вони були недалеко від Площі Вежі, про яку Югендбойм нещодавно розповідав, сидячи поряд із Кіндішманом у готелі «Вільний народ».

— На сьогодні цього досить, — звернувся до своїх друзів Кіндішман. — Забагато щастя отримав я для одного дня.

Його очі наповнилися сльозами. То були сльози щастя, їх викликало все, що він побачив і почув поруч з університетом.

— Завтра, мої друзі, ми вже відвідаємо Площу Вежі.

— Ну, якщо товариша Кіндішмана задовольнить завтра — відкладемо до завтра.

* * *

Кіндішман підійшов до свого номера, його охопило сильне бажання побачити Немі. Стоячи біля вікна, він сподівався, що знову побачить її. Усе марно. Так він стояв певний час, і ніхто не з'явився. Він підійшов до апарата, пригадав, що вона наказувала натиснути «Н» і «Б». Кіндішман це зробив, але ніхто не відповів. Він не міг знайти собі місця й нарешті вирішив, що вранці піде на Площу Вежі, гадаючи, що там можна буде її зустріти.

* * *

На розі Шевченка він сів у потяг, що пересувається дахами будівель, і достався до Вежі Еденії. Спершу ввійшов до бібліотеки, взявся читати старого, колись улюбленого письменника Зайгема Шопенгоера, потім вийшов до саду. Йому дуже кортіло зустріти Немі, але її там не було. Не було там того дня жодної жінки. Через бібліотеку Кіндішман попрямував до Музею мистецтв, подивився гіпсові скульптури Кріценштейна, Лісі-Ціпі, вироби з золота. На верхньому поверсі він зачинив за собою двері й довго-довго дивився, дивився й думав, думав і загубився у своїх думках...

XIV

Пройшов один день, другий. Кіндішмана не було. Немі жодного разу не була в його номері, вона його не знайшла. Югендбойма та його родину дуже цікавило, чому вже котрий день Кіндішман до них не приходив. Зацікавленість перейшла в сильне занепокоєння, вони дізнавались у всіх соціальних закладах — жодної відповіді не було. Він мусив поїхати назад і не зміг повідомити? — Неможливо, занадто високим посадовцем він був, щоб мав повернутися, нічого не повідомивши. Смуток став переважати в домі Югендбойма, відчувалося, як щось тисне всім на душу, прихований жах відображався на обличчях усіх членів Югендбоймової родини.

Раптом увечері засвітилася лампочка — телефонна панель. Біля апарата сидів Югендбойм, його руки й голос тремтіли, він як серцем передчув, що там буде зле повідомлення для нього.

Говорили із центральної громади:

— Сьогодні о сьомій вечора близько заходу сонця в садку Вежі Еденії було знайдено труп молодого ще чоловіка, років сорока п'яти, із чорним волоссям, поголеного. У портфелі, який був при ньому, знайшли таку візитівку:

Залмен Кіндішман

Голова Всесвітнього статистичного комітету